

Omimmalla äänellään kaanonin ulkopuolella

RAIMO PAKARINEN

Helsingin kaupunkiympäristön toimiala

Karoliina Lummaa: *Kui trittittii! Finnish Avian Poetics*. Suomalainen tiedeakatemia 2017.

Karoliina Lummaan tutkimuksella, joka kuuluu sekä kirjallisuustieteen että filosofian alaan, on arvoituksellinen mutta lintujen ystävää houkutteleva nimi, ja samaa maata on myös itse teos. Niteen ulkoinen olemus on sekin viehättävä: kansissa, sivuilla ja kuvaliitteessä on suomalaisten lintujen kuvia, ja runojen typografia on tarkoin alkuteosten mukaista. Englannin kieli tuo suomalaiselle lukijalle joitakin ylimääräisiä selityksiä ja käännöksiä, mutta runonäytteet ”kolmannella kotimaisella” ovat ylimääräistä hyvää. Luonnontieteen pohjalta ponnistavalta lukijalta vaaditaan kuitenkin huolellisuutta. Otsikon ”poetics” viittaa runouden tutkimukseen, ei suoraan runouteen (”poetry”).

Tutkimuksen johdanto käynnistyy Jouni Tossavaisen nimettömällä munanmuotoisen aukon ympärille kirjoitetulla runolla, jossa on taitavasti käännetty ihmiskielelle hautovan linnun tuntoja. Päästään suoraan asiaan: mahdollisuu-

teen ilmaista jotakin vierasmaailmaisen (”other-earthly”) olennon, linnun, vieraasta mutta toisaalta ihmisen kanssa osin yhteisestä maailmasta.

Johdanto-osassa Lummaa vertailee eri aikakausien joutsenaiheisia runoja ja esittelee vanhaa kalevalamittaista kansanrunoutta. Hän esittää yhden pääteesinsä, jonka mukaan linnut ovat pitkään palvelleet runoutta ainoastaan symboleina. Runouden modernismin nousua 1950-luvulla ja ympäristönsuojeluaatetta 1970-luvulta alkaen meidän on kiittäminen siitä, että lintujen rooli runoudessa on laajentunut. Noita arvoituksellisia olentoja liittävä maailmaamme taiteen lisäksi myös tiede ja erityisesti ympäristön turmeltuminen, josta ne kärsivät. Tai siis josta me yhdessä kärsimme, tämä on ollut nähdäkseni tunnettu asia jo Rachel Carsonin *Äänettömästä keväästä* alkaen (*Silent Spring*, 1962). Lintujen statuksen muutos ei johdu vain tietämyksemme karttumisesta, vaan

runouden itsensä on ollut tultava maanläheisemmäksi. Moderni runo mahdollistaa lintujen äänten transskriptiota, niiden lentosiluetteja muistuttavaa typografiaa tai eri ominaisuuksien laajaa, proosankaltaista kuvausta. Miten linnut vaikuttavat runojen kirjoittamiseen? Ovatko ne runoudessa toimijoita?

Olen pääosin samaa mieltä Lummaan kanssa tästä trendistä, mutta mielestäni vanhatkin runoilijat ovat kyenneet ajoittain näkemään linnut lintuina. Kansallisrunoilijamme J. L. Runeberg kirjoitti ruotsiksi (muistittehan?). Kun hänen joutsenensa alkukielellä lempii *pohjoisen virralla* ja laulaa *pohjoisen kevääälle* (lukuisissa suomennoksissa rautalangasta väännetyinä *Suomen rannalla/lahdella* ja *Suomelle*), on selvää että se palvelee symbolina kansallisuusaatetta. ”Lapin kesässä” Leino kertoo aivan eksplisiittisesti lukijalle, että valkolinnut merkitsevät aatteita.

Mutta kun suurena symbolistina pidetty Otto Manninen (jonka tunnustan suosikkirunoilijakseni) kuvailee joutsenparin eloa kesästä syksyyn, hän tekee aika vähän oletuksia. Lähinnä sen, että joutsenet unelmoivat, minkä ei pitäisi olla täysin poissuljettua, semminkin kun ne unelmoivat ”outoja” – *other-earthly*. Vanhahtava korukieli ehkä estää meitä näkemästä, että runossa kuvataan myös aivan realistisesti sitä, miltä (pesimättömän) laulujoutsenparin joutilaanpuoleinen elämä järvellä näyttää.

Myös ekokriittisen runouden pal-

velukseen otetut linnut edustavat paitsi itseään myös aatetta, nimittäin ekokritiikin aatetta.

Tutkimuksen varsinaisen aineiston ovat tuottaneet kuusi suomalaista runoilijaa: Eero Lyyvuo (1904-1977), Maila Pylkkönen (1931-1986), Timo Haajanen (1946-1984), Sauli Sarkanen (1951-), Jouni Tossavainen (1958-) ja Antti Salminen (1983-). Heistä vain Lyyvuo kirjoittaa mitaan ja riimiin, muut ovat modernisteja.

Lummaan mukaan kukaan hänen runoilijoistaan ei ole vakiinnuttanut paikkaansa suomalaisen runouden kaanonissa, mikä tietysti on runoilijoidemme enemmistön kohtalo. Maila Pylkkönen lienee lähimpänä tätä asemaa, mutta ei niinkään luonto- kuin roolirunojensa ansiosta.

Suomalaisen runouden kaanon ei tietenkään ole tarkkarajainen. Lintuaiheisten runojen kaanoniksi voidaan mielestäni nimetä – ainoana laatuaan – laaja valikoima nimeltä *Ilomielet, kaunokielet* (Jaatinen & Kankaanpää 1996), josta löytyy yksi Pylkkösen linturunno. Mutta huomattava osa modernistien runoista ei kai edustakaan klassista iloa tai kauneutta ekopessimisminsä (vahvimmin Sarkasella) ja raadollisten (sananmukaisesti etenkin Haajasella) kielikuviensa vuoksi. Tossavaisen tapauksessa runo voisi olla myös liian pitkä, sopimattoman leikkimielinen tai typografisesti hankala.

Entä suomalaisen runouden yleinen kaanon? Sellainenhan ilmestyi iloksemme juuri, Jenni Haukion (2017)

toimittama kokoelma *Katso pohjoista taivasta*. Laskin, että kokoelman 367 runosta peräti 114 eli 31% sisältää joko sanan *lintu* tai yhden tai useita tarkempia linnunimiä. Mutta täältäkään ei löydy päällekkäisyyttä Lummaan aineiston kanssa. Näin siitä huolimatta, että satavuotisujuhlateos ei ole pelkkää hymistelyä, vaan sisältää monia hyvinkin yhteiskuntakriittisiä runoja. Linturunoista (symbolisista) voi mainita Lassi Sinkkosen ”Valkoisen [siis ideologialtaan punaisen] pääskysen”.

Johdannon jälkeen tutkimus jakaantuu kolmeen osaan: I) Olennot, II) Kielet ja III) Ympäristöt. Runoilijoiden tuotanto ryhmitellään teemojen ympärille, sen sijaan että edettäisiin runoilija ja runo kerrallaan. Lummaan keskeisiä käsitteitä ovat *lintukulttuurit*, *lintupoetiikka*, *lintujen toimijuus* ja *lintumaisuudet*. Hän kuvaa lintuja *vierasmaailmaisina* olentoina, joilla on oma ”corporeality” ja lähestyy niitä toisaalta fenomenologian, toisaalta semiotiikan näkökulmasta.

Lummaa ei päästä maallikkolukijaa helpolla. Teksti on sujuvaa, mutta asiat ovat abstrakteja ja jotkin käsitteet väistämättä uusia. Ajatus on paikoin kuin korkealla laulava kiuru: ääniyhteys säilyy mutta silmä ei aina tavoita. Lintujen ja runouden suhteen käsitteellistäminen ja kuvaaminen on vaatinut sekä tradition hallintaa että omaehtoista metodiikkaa, jonka arvioimiseen ja arvottamiseen tarvittaisiin filosofian maisteria oppineempi tutkija.

Lummaa johdattelee matkaa kohti syvempää lintuutta ja lintumaisuutta ajatuksella, jonka mukaan luonnontieteellinen diskurssi hallitsee ”meidän” käsitystämme linnuista, ja niiden olemuksellisempi pohdinta on perin harvinaista. Tässä vaiheessa lukijalle on kyllä jo selvää, että kirjoittaja ei kuulu ”meihin”. Oma kokemukseni helsinkiläisten lintusuhteista on myös paljon vivahteikkaampi.

Luvussa ”Corpo-realities” (en yrittä suomentaa) esitellään osin makaabereja linnunraatojen ja täytettyjen lintujen kuvauksia Haajasen ja Pyllkkösen runoissa. Haajanen oli lintuharrastaja ja rengastaja, joka oli nähnyt läheltä paljon eläviä ja kuolleita lintuja. Varsinkin raatojen kuvaukset ovat voimakkaita, jopa ahdistavia. Pyllkkönen lienee hankkinut laajan luonnontuntemuksensa ilman muodollisia opintoja. Siihen nähden on mielenkiintoista, että kuvaillessaan kuollutta hippiäistä hän haluaa leikata sen jaloista näkyviin varpaita liikuttavat jänteet. Minusta näyttää siltä, että hän on tuntenut Pontus Palmgrenin anatomiset tutkimukset, jotka selittävät hippiäisen erilaisuutta pieniin tiaisiin nähden sopeutumana havupuiden oksilla ruokailuun.

Osio II, Kielet, on teoksen jännittäväntä antia. Lintujen äänet ovat vaikuttaneet ihmisten musiikkiin ja kieliin, ja niiden tunnistaminen ja kuvailu on lintutieteen ja -harrastuksen keskeistä sisältöä. Otsikko ”Naturalcultural language” kattaa kuitenkin myös mielikuvat. ”[E]ikä

mikään elävä pysty antamaan rumempaa ääntä kuin fasaanin yksi sana lemmeestä.” Naulan kantaan, Maila Pylkkönen!

Eero Lyyvuo kuuluu ”unohdettujen runoilijoiden” kaanoniin. Hän julkaisikin vain yhden kokoelman, *Pieniä laulajia*, 1946. Runojen nimet paljastavat sisällön: ”Leppälintu häiritsijälle”, ”Kolmivarpainen tikka pöyhkeänä” tai ”Mustapääkertun kosinta”. Kaikki runot ovat riimitettyjä, ja kaikissa jonkin riimin osana on linnun ääni. Tyyliin *tsä tsä tsä – ystävä*.

Lyyvuo on tavallaan erikoislaatuinen, myös typografisesti: lintujen laulut nousevat ja laskevat sävelkulkua jäljitellen pois riveiltä. Häntä ei voi kuitenkaan sanoa täysin omaperäiseksi: valtaosa lintujen laulujen kuvauksista on sellaisenaan peräisin Jussi Sepältä teoksesta *Lintujen äänet* (1922, 3. painos 1951). Se, mikä muuten olisi ollut 1940-luvulla kokeilevaa runoutta, ei ehkä tästä syystä olekaan niin kokeilevaa. Myös Lyyvuon runojen antropomorfismi on aika perinteistä. Lintujen oikeus rauhaan ihmisen häirinnältä voi olla ekokritiikin esiasetta tai yksinkertaisesti sotaväsymyksen vertauskuva.

Karoliina Lummaa luottaa liikaa meidän lintuharrastajien yleissivistykseen arvellessaan Sepän teoksia ja äänikuvauksia yleisesti tunnetuiksi. Ne kyllä ansaitisivat klassikon aseman, Sepän poikkeuksellisen analyyttinen kuulo ja ilmeisesti absoluuttinen sävelkorva ovat tuottaneet parhaat nuotinnukset ja translitteraatiot lintujen äänistä suomeksi. Ornitologinen

”birdsongwriting” on niistä ajoista taantunut, osin tietenkin myös siksi, että äänite on aina teknisesti tarkempi kuvaus.

Sepän teoksia ei ole ollut myynnissä vuosikymmeniin. Niitä, samoin kuin Lyyvuon ainoaa kokoelmaa, suosittelen kyllä etsimään kirjastojen kirjavarastoista. Kun Lummaa kysyy, millainen lajienvälinen kommunikaatio on mahdollista, herää hiukan pessimistinen ajatus siitä, miten lajin- ja genrenkin sisäinen viesti omalla kielellä muutaman vuosikymmenen takaa on altis katkeamaan.

Kolmannessa, ympäristöä koskevassa osassa linnunlaulu ei enää helky yhtä kirkkaana, vaan päästään tummiin sävyihin. Runoilijamme ennustavat linnuille, Salminen myös ihmiselle, kovaa kohtaloa. En kuitenkaan usko 1970-luvun ympäristötietoisien kulttuurieliitin tuntevan mielipahaa nykyisen kurkien tai joutsenten paljouden tai valkoselkätikan elpymisen vuoksi. Emme tarkoin tiedä, mikä on ollut tietoisien ponnisteluemme osuus näiden populaatioiden kasvussa. Myös monien nyt ahdingossa olevien lajien häviämisen syyt ovat hämärän peitossa.

Lummaa referoi kiinnostavasti laajemminkin ympäristötietoisien kirjallisuuden apokalyptisia sävyjä ja saasteongelmien kuvauksen ”toksista retoriikkaa”. Taide voi olla synkempää tai toiveikkaampaa, mutta linnuilla on merkittävä paikkansa runoudessa. Luonnolla ja ihmiskunnalla on paljon yhteistä menetettävää: kuolevat kielet, katoavat kulttuurit

ja häviävät lintupopulaatiot rinnastuvat toisiinsa.

Mikä lintu muuten ääntää *Kui trititii*? Kysyin tätä sähköpostitse myös yhdeksältä ornitologikollegalta, eikä kukaan meistä osannut vastata, koska tämä räkättirastaan ”omituinen, sekava viserrys” on niin vaikea translitteroida, tai ainakin translitteraation lukeminen on vaikeaa. Voi olla että räkättirastaat saavatkin maksaa tästä heikkoudestaan hengellään: myös kaunisääninen mustarastas

edustaa melkoista lintutoimijuutta (*avian agency*) marjaviljelmillä, mutta sitä ei kuitenkaan ole jätetty vaille luonnonsuojelulain suoja.

KIRJALLISUUS

Haukio, J. (toim.). 2017. *Katso pohjoista taivasta*. Otava.

Jaatinen, H. & Kankaanpää, S. (toim.). 1996. *Ilomielet, kaunokielet – kauneimmat suomalaiset linturunot*. WSOY.